

FENTEZI ASARLARIDA UMID KONSEPTI FAOLLASHUV

Bo'riyeva Nargiza Qo'chqarovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Ingliz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasi dotsenti, PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14709477>

Umid tushunchasi o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi va insoniyatning ruhiy-madaniy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. "Fantastik asarlarda konseptlarning faollashuvi" doirasida, umidning tabiati va uning ijodiy va ekzistensial jarayonlarda qanday shakllanishi masalasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon, ayniqsa, fantaziya janridagi asarlarda o'ziga xos yorqin ko'rinishga ega bo'lib, unda umid insonni yangi g'oyalar, konseptlar va dunyoqarashlarni yaratishga undovchi kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Agar qahramon shaxsiy tajriba yoki mantiqiy fikrlashga asoslanib muvaffaqiyatga erishish umididan voz kechsa, bu jarayon quyidagi misolda o'z tasdig'ini topadi. Birinchi asr nihoyasiga yetganda, Earendil Valinorni izlash uchun umidsiz sayohatga chiqadi. Earendilning otasi Tuor, Gondolin shohi oldidagi topshiriqni amalda bajara olmagan bo'lsa-da, uning Turgonning qirollik qizi bilan nikohidan tug'ilgan o'g'li o'z vaqtida Valarning avfini qozonish va O'rta Yerning qamal qilingan irqalari uchun rahm-shafqat qozonish yo'lida muvaffaqiyatga erishadi. Birinchi Asr — bu o'z umidini to'g'ri saqlash joyini topishning ahamiyatini anglash, shuningdek, bundan buyon umid tushunchasi jismoniy dunyo doirasida yaratish, rivojlanish yoki ishlab chiqarish jarayonlariga bog'lanmagan qiymatlarga ko'proq tobelini anglatadi.

Yet Eärendil saw now no hope left in the lands of Middle-earth, and he turned again in despair and came not home, but sought back once more to Valinor with Elwing at his side.

The Silmarillion, 325¹.

Buning eng yorqin dalili Silmarillarning taqdiri bo'lib, ular davr oxirida aslida unsurlarga aylanib ketishdi. Earendil tomonidan Valinorning Muborak Shohligini topish yo'lida yordam sifatida foydalanilgan bo'lsa-da, ular O'rta Yer osmonini yorituvchi yangi umidning ramzi sifatida xizmat qiladi.

Now when first Vingilot was set to sail in the seas of heaven, it rose unlocked for, glittering and bright; and the people of Middle-earth beheld it from afar and wondered, and they took it for a sign, and called it Gil-Estel, the Star of High Hope.

The Silmarillion, 328.

Shunga qaramay, Valinor shohligi Ardaning jismoniy landshaftida o'z mavjudligini davom ettiradi va u vaqt o'tishi bilan Ikkinchi asrdagi odamlar naslining ko'tarilishi va ularning ilohiy qo'riqchilari o'rtasidagi munosabatlarda hal qiluvchi masalaga aylanadi. Darhaqiqat, Ilohiy qirollikning jismoniy mavjudligi va uning aholisining asrlar davomida haqiqiy manzil va umid chegarasini belgilab kelgan. Bu haqiqatni tan olish Ardaning Birinchi Asri davomida mashaqqatli sinov bo'lgan. Ikkinchi tug'ilgan tsivilizatsiya, elflarning o'z ma'naviy yo'nalishlarini qayta tiklash uchun kurashayotgan sharoitda, ijtimoiy va axloqiy me'yorlarga asoslanib rivojlandi. U bu vaziyatdan muqarrar ravishda ta'sirlandi va o'z navbatida o'ziga xos ruhiy xususiyatni yaratishga majbur bo'ldi, bu esa Iluvatarning buyuk tasavvurida turning o'ziga xos maqomiga javob beradi.

Ushbu jarayonning uzoq va og'riqli davom etgan tabiati Ikkinchi asrda odamlar tsivilizatsiyasining cho'qqisini tashkil etgan Dundain Númenor qirolligi tarixida aniq ko'rinadi.

¹ Tolkien J. R. R. (2004): The Silmarillion, Boston, MA: Houghton Mifflin Harcourt.

Uning butkul yo'qolishi nafaqat o'sha tarixiy davrning tugashini belgilab qo'ydi, balki dunyo geografiyasini qayta tashkil etishga olib keldi, bu esa Valinorni Ardaning jismoniy makonining uzluksizligidan doimiy ravishda ajratishga sabab bo'ldi.

Fojianing boshlang'ich ildizlarini Earendilning O'rta Yerdan xavfsiz joy topa olmasligi, va shu orqali aqlli mavjudotlar uchun tabiiy va oldindan belgilangan yo'l — Valar himoyasida Aman yerlariga boshpana izlashda ko'rish mumkin. Shunday qilib, O'rta Yerdagi odamlar uchun, elflarning yovuz kuchlar tomonidan asta-sekin yo'q qilinishi jarayonida, Yaratilishning koinotdagi tizimiga qo'shilish umidi, jismoniy dunyoda yaxshi fazilat va niyat orqali erishiladigan muvaffaqiyatning o'tkinchiligini anglashga olib keldi. Yangi *umid* g'oyasini yaratish esa ancha murakkab vazifaga aylandi, chunki Dundain irqi elflar tomonidan to'liq tan olingan umid g'oyasi asosida o'z umid fazilatini shakllantirishga harakat qilgan edi. Shunday qilib, elflar uchun Valinorni umidning cheksiz chegarasi sifatida qabul qilishdan voz kechish, Birinchi asrda ular duch kelgan ko'plab sinovlar va fojialarning sababchisi bo'lsa, O'rta Yer odamlarining Ikkinchi asrdagi halokati esa abadiy hayot yurtiga kirish uchun o'limni inkor etishga qaratilgan umidsiz urinishning oqibati bo'ldi.

Ushbu nuqtai nazardan qaralganda, Numenor qirolligi va tsivilizatsiyasining tarixi uning dastlabki buyukligi va yutuqlaridan, o'z-o'zidan maqtanish va yengilmaslik hissi tufayli madaniyatning axloqiy yaxlitligini zaiflashtirgan, shuningdek, Sauronning yashirin qo'zg'olonini o'z ichiga olgan uzoq davom etgan jarayonni o'zida aks ettiradi. Buning natijasida oxir-oqibat mashaqqatli umidsizlik holatida Valinorga hujum qilishga urinishga olib kelgan, u yerda yashovchi mavjudotlarni abadiy qilishda tuproqning o'ziga xos fazilati mavjud deb noto'g'ri fikrda edi. Bu jarayon, o'z navbatida, umidning oxirgi chegarasini qabul qilish va uning tabiiy o'limdan keyin uzilib, yaratilgan koinotdagi tahdidlar, qadriyatlar va mo'jizalarga bog'lanmasligini anglashni o'rgatish jarayonini aks ettiradi. Bu esa, faqat Dundain irqi o'ziga xos xususiyatlarini, Iluvatarning ularga bergan xususiyatlarini qadrlashni o'rganganidan keyingina mumkin bo'ladi, chunki Valar elchi sifatida Tar-Kiryatan qiroli bilan bu haqda batafsil so'z yuritadilar:

[...] you and your people are not of the Firstborn, but are mortal Men as Ilúvatar made you. Yet it seems that you desire now to have the good of both kindreds, to sail to Valinor when you will, and to return when you please to your homes. That cannot be. Nor can the Valar take away the gifts of Ilúvatar. The Eldar, you say, are unpunished, and even those who rebelled do not die. Yet that is to them neither reward nor punishment, but the fulfilment of their being.

They cannot escape, and are bound to this world, never to leave it so long as it lasts, for its life is theirs. And you are punished for the rebellion of Men, you say, in which you had small part, and so it is that you die. But that was not at first appointed for a punishment. Thus you escape, and leave the world, and are not bound to it, in hope or in weariness.

The Silmarillion, 343.

Ko'rinib turibdiki, Numenor aholisi hozirda umidning nafaqat insonning jasorati va bardoshiga asoslangan, balki yanada mustahkam va uzoq muddatli asoslarga tayanishi zarurligini anglashga qodir. Bu, O'rta Yerdagi Noldorlarning fojiali taqdiri orqali yaxshi o'zlashtirilgan dars bo'lib tuyuladi. Boshqacha aytganda, Numenor aholisi ehtiros va umid fazilati orasidagi farqni ajratishni o'rgangan va ular bu fazilatni xursandchilik bilan tanlashga tayyor. Ammo, ko'rinib turibdiki, bu davrda odamlarni yuqori irqning ma'lum bir

dunyoqarashi bilan bog'lab turgan aqliy qarzdorlik, odamlarning umid fazilatining tajribasini shaxsiy yoki ijtimoiy tajribasidan ajratishni imkonsiz qiladi.

And the Númenóreans answered: 'Why should we not envy the Valar, or even the least of the Deathless? For of us is required a blind trust, and a hope without assurance, knowing not what lies before us in a little while. And yet we also love the Earth and would not lose it.'

The Silmarillion, 343.

Shunday qilib, elflar holatida umumiy tarixiy tajriba xotirasi aslida Yaratganga bo'lgan ruhiy aloqani yangilash va maqsadni tiklash uchun asos yaratish uchun yetarli bo'lsa, odamlar holatida umidni fazilat sifatida qabul qilish yangi turdagi ishonchni talab qiladi, bu esa mavjud bo'lgan ekzistensial tajribada hech qanday asosga ega emas, faqat Yaratilishdagi ilohiy ilhomlangan tartib, maqsad va yaxshilikni umumiy tan olishdan kelib chiqadi. Shu bilan birga, asosan, Numenor aholisi o'limdan qo'rqishni umidning ehtirosi bilan yengmoqchi bo'lishadi, lekin bu ikki ehtiros orasida qo'rquv tajribada ko'proq asosga ega bo'lgani uchun, bu urinish natijada muvaffaqiyatsiz bo'lishi aniq. Shuning uchun, Valar elchilariga javob berar ekan, Numenor aholisi umidning ehtirosini fazilatga aylantirib, o'z-o'zidan mavjud bo'lgan ishonchni shakllantirishni xohlaydi, bunda ishonchning tabiiy oldingi qadami bo'lgan va undan tabiiy ravishda umid chiqadigan e'tiqodning teologik fazilati yo'qligi ta'kidlanadi (Akvinskiy «Summa Theologica»da: II, 2, 17, 7 bo'yicha tushuntirgandek). Boshqacha aytganda, e'tiqod intellektual umid uchun tajriba bo'yicha ishlaydigan vazifani bajaradi. Muhimi shundaki, elflar holatida e'tiqodning o'rnini ishonch egallagan, bu tajriba ishonchli asos bo'la olgan. Endi esa, Numenor aholisi, o'z umid tasavvurlarini elflar tasavvuriga moslab shakllantirgan, tajriba fizik olam chegaralaridan tashqariga uzayadigan ishonchning asosini yaratish uchun aniq yetarli emas va shu tarzda umid, e'tiqodsiz «ko'r-ko'rona ishonch»dan boshqa narsa emas.

Shunday qilib, maqolada umid konsepti va uning faol rivojlanishi badiiy asarlarda qahramonlarning ichki kurashlari va tashqi dunyo bilan o'zaro aloqalarida qanday ko'rinish topishi tahlil qilindi. Earendilning Valinorga sayohati va Numenor qiroli tarixi orqali umidning o'tkinchiligini va uning jismoniy dunyodagi cheklovlarini anglash jarayoni ko'rsatildi. Bu orqali, umid faqat ma'naviy yuksalish emas, balki mavjud dunyoning tabiiy cheklovlari bilan bog'liq ekanligi ta'kidlandi. Shunday qilib, umidning faollashuvi jarayoni uning ruhiy va axloqiy o'sishdagi muhim rolini ochib beradi.

References:

1. Amendt-Raduege Amy (2018): "The Sweet and the Bitter". Death and Dying in J. R. R. Tolkien's "The Lord of the Rings", Kent, Ohio: The Kent State University Press.
2. Dickerson Mathew (2003): Following Gandalf. Epic Battles and Moral Victory in "The Lord of the Rings", Grand Rapids, MI: Brazos Press.
3. Tolkien, J. R. R. (1995): The Lord of the Rings, London. HarperCollins
4. Tolkien J. R. R. (2004): The Silmarillion, Boston, MA: Houghton Mifflin Harcourt.